

Gottfried bácsi

Lehetséges, hogy amikor a világból eltűnik a papírra nyomtatott könyv, vele együtt pusztul civilizációnk, és egy új, idegen jelenség: az ő civilizációjuk lép a helyére. Hogy kiké, azt ma még nem tudjuk.

A magam részéről leszögezhetem, hogy belőlem a könyvek faragtak embert. Íróembert is. Olvasmányaimnak nem kellett isten tudja milyen jó könyveknek lenniük, de volt bennük valami, ami erősítette és bátorította a jellememet. Valami, aminek a segítségével megismerhettem önmagam. Sokszor mindössze néhány sorról volt szó. Azok a könyvek, amelyekről most vallani akarok, olyanok voltak a kezemben, mint a zászló és a kard. De éppoly fontosak voltak a helyek is, ahol olvastam őket.

Több helyszínről kicsit később fogok szólni, de néhányat máris előre veszek. Számomra mindig lényeges volt a hely, ahol olvasok. Ezek hozzátettek valamit a könyvekhez, valamit, ami nem törlődik ki és nem vész el, hanem mindig kapcsolatban marad az azon a helyen olvasott szöveggel.

Az egyik ilyen hely, ahol gyerekként gyakran megfordultam, egy öreg szalmatároló csűr volt, amely egy magányos parti réten állt. Ide többnyire télen szítem ki egy-egy kabátomba dugott könyvvel.

Lehet, hogy nem is fordultam meg ott többször, mint egyszer-kétszer, de most úgy tűnik, mintha minden gyermekkori telet ott töltöttem volna, és ott olvastam volna ki egy csomó könyvet. Egy biztos, ott olvastam Oskar Luts emlékezéseinek könyvét, amely a „Bámulom a vándorló felhőket” címet viseli.

A csűrben nem fáztam, mert beleástam magam a szalmába, és igyekeztem vele alaposan betakarózni. Így egészen melegem lett, a széna pedig illatozott. Az illata különös, mély szomorúságot árasztott maga körül. Arról mesélt, hogy ő a nyár szülötte, és hogy a nyár elmúlt. Hogy „az a nyár nem jön el soha többé. Soha többé nem jön el az a nyár.” A csűr körül süvöltött a szél, és egy alacsony rét lejtett a folyó irányába. A csűr mellett, a jég alatt hömpölygött a folyó. A mély

VIIVI LUIK (1946, Tănassilma) észt költő, író, publicista. Legújabb regénye, az *Álomszínház* nemrég jelent meg magyarul a Magyar Napló Kiadó gondozásában. Itt közölt írásának eredeti címe és lelőhelye: *Onu Gottfried* (Pilti ilu rikkumise paratamatus, EKSA, 2017).

sírgödör fekete vize. Ezt a sírhelyet a csűr után a *Tumari-csűr alatti sír*nak mondták. A neve fenyegetően hangzott, noha tudtam, hogy síron nem temetői sírhelyet értenek, hanem a folyómeder kimélyülő árkat.

Távolabb újabb csűrök, szénakazlak és fűzesek gubbasztottak. Korán leszállt a sötét. Sokáig nem tudtam olvasni. A sítalpimat porhó szitálta be, úgy kellett kiásnom őket a hóból, a keblembé rejteni a könyvet, és tovasiklani az alkonyatba.

Azok a csűrök és azok a kazlak ma már nincsenek. A rétek helyét benőtte a sűrű bozót. És senkinek sem jut eszébe, hogy az a földdarab úgy nézhetne ki egyszer, mint egy nagy park. A kaszálókat nyaranta emberi kezek vették művelés alá, lekaszálták és megtisztították őket. A csűrök akkor is jelezték az emberi jelenlétet, amikor napokig és hetekig nem járt arra egy teremtet lélek. Ott lehetett csak remekül olvasni!

Itt most csak azokról a helyekről beszélek, amelyek a szobákon, a lakásokon kívül estek, vagy valahol másutt voltak.

A Pegasus kávéházban például nagyon sokat olvastam a hatvanas években, de olvastam a Tudományos Akadémia Könyvtárában is. Különös élvezettel látogattam a kis Baltica részleg olvasótermét, ahol az úgynevezett tiltott könyveket tartották, azokat, amelyeket nem lehetett kikölcsönözni. Ott olvastam több Nyugaton kiadott észt könyvet. Ott olvastam először Mika Waltari és Mauriac regényeit. Ott csend volt, gyakran én voltam az egyetlen olvasó. Égett a zöldburás lámpa, s miközben odakint hideg, havas eső esett, idebent száraz volt, és meleg. Érezni lehetett a régi könyvek fanyar és mégis bódító illatát.

Időnként Voldemar Miller sétált végig az olvasótermen, mint egy öreg tanár, és bátorítóan köhögött.

Ebben az olvasóteremben írtam meg számos versemet, melyek később „Földi dolgok” című kötetemben láttak napvilágot.

Egy másik könyvtár, ahova a hetvenes évek valamelyik telén olvasni és melegedni jártam, az Idegen nyelvű irodalom könyvtára volt Moszkvában. Nem tudom, létezik-e ma még egyáltalán? De akkor ott állt az egyik parti utcában, folyton kavargott körülötte a hó, és nem lehetett tudni, hogy a könyvtár emlékeztet-e a valamikori csűrre, vagy az a valamikori csűr emlékeztet a moszkvai Idegen nyelvű irodalom könyvtárára.

Oda nem a sítalp repített, hanem a busz, melynek a Dzszerzinszkij téren volt a megállója, és így kapcsolódnak össze a kiolvasott könyvek valami homályos módon Dzszerzinszkij fekete kőszobrával, mely fenyegetően állt a róla elnevezett tér közepén, és amelyet én buszra várva mindig elmélyülten nézegettem.

Abban a könyvtárban lapozgattam végig alaposabban Goethe verseit. És írtam saját költeményeimet. Ott, ahhoz képest, hogy Moszkvához voltunk, meglepően csendes és fehér volt az olvasóterem.

A Leninről elnevezett könyvtárat nem szerettem. Merthogy kipróbáltam azt is. Abban a könyvtárban rengetegen voltak, a ruhatárban köpcös öregasszonyok zsinatoltak, akik erős kezükkel kikapták a kezedből a táskát, és behajították a pult alá, ha nem tetszett nekik az ábrázatod. Az a könyvtár olyan volt, mint valami zárt, különleges rendszerű állami hatóság.

Rómában három hely is volt, ahova olvasni jártam. Egyiküket, a Belle Artit, azaz a Szépművészeti múzeum kávézóját elég részletesen bemutattam már *Árnyékszínház* című regényemben.

A másik hely a Giolitti kávéház volt az óvárosban, a Via degli Uffici del Vicarión, egy szűk és sötét utcában, amely előtt állandóan hömpölygött a tömeg. Közeliében található a Herder nevű német könyvesbolt, ahol mindig nagy a kínálat, és ahonnan vásárlás után mindjárt beülhetsz olvasni a Giolittiba.

Ott azonban csak nyáron olvashattam, mert télen olyan hideg volt, mint egy sírverem. Valójában a kávéház fagyaltatózó. Meleg évszakokban sírkamra jellege kifejezetten előnyére válik. Olyankor hús és sötét. A kávéház jó néhány nagy teremből áll, valamennyinek komor sötétzöld színe van. Letelepedhetsz a hátsó termék bármelyikében, az ablakok tárva-nyitva, egyszerre kint is, bent is vagy, keresztúton, ahol a kinti hőség birkózik a bent megült hűvös levegővel. Ebben a zöld sírkamrában jó néhány Alberto Moravia-regényt sikerült kiolvasnom.

Rómában, ha a Bella Artival szemben levő lépcsőn fölkapasz kodik az ember, a Villa Borghese nevű parkban áll a három babérággal díszített kőpadok egyike, amelyre időnként szintén letelepedtem. Gubbaszt ott két magas kőmedence is, két régi szökőkút, melyek többnyire szárazok, de bizonyos napokon az óriási tálak pereméről víz csorog. Érzésem szerint Rilke erről a szökőkútról ír „Római szökőkút” című versében. A babérfák ágain áttűz a nap, leveleik árnyékot vetnek a könyv lapjaira. Ha az órádra nézel, elcsodálkozol, mert mindig több az idő, mint amire számítottál. Úgy tűnik, mintha nem két óra telt volna el közben, hanem két év. És már abban sem vagy biztos, hogy milyen nap van aznap.

Van még három hely, amelyről nem beszéltem. Az egyik egy roskatag pad Svájcban, a Luzerni tó mögötti erdőben, Willisau várának közelében. A 2003. év telét és kora tavaszát ugyanis Willisauban töltöttem az ottani kulturális központ ösztöndíjával, és hosszú, magányos sétákat tettem a hegyoldalakon kígyózó ösvényeken. Egyszer rábukkantam egy rönkökből álló farakásra. Február végét írtuk, és a svájci nap ugyancsak melengetett. A farakást csöndes, szélvédett helyen rakták, mert, jóllehet köröskörül vastag hó borította a tájat, a nap úgy melegített, mint nyáron. Fenyőerdő sötétlett a hátam mögött, előttem fehér volt a táj, és a távoli, hósapkás hegyekre láttam. A fenyves szélén állt egy kis kápolna, az istenanya arcmásával. Eléje zöldes, sima tobozokkal tömött fenyőágakat tett valaki.

Ezen a farakáson üldögélve olvastam ki a napsütésben Roman Frister *A sapka* című regényét. Megdöbbenő volt könyv tartalma és az olvasás helye közti kontraszt.

Nyaranta könyveket már több mint harminc éve Vormsi észt sziget partján olvasok. Igaz, mára ez a part szinte eltűnt, az áldásos emberi tevékenység következtében szűk és sivár partszakasszá zsugorodott. Ennek ellenére vannak napok, amikor a nyári nap békéje lepi meg a tenger menti zöld sávot, és olyankor csak a hullámok locsogását és a fecskék szárnyzuhogását hallani.

Valamikor homokfoltok bújtak meg az illatozó borókafenyők között, ahol tökéletes magányban, az érintetlen nyári erdő ölén olvashattam végig Rilke költeményeit és Thomas Mann *Doktor Faustus*át.

Stockholmból is föl villan emlékezetemben egy hely, ahol olvastam egyszer. Egyik nap az östermalmi piac tőszomszédságában, a Hedvig Eleonora nevű templom kertjében telepedtem le az orgonabokrok alatt, egy nap melengette öreg sírkő, egy szarkofág széles peremére, és olvastam bele Stieg Larsson „Milleneum” sorozatának köteteibe. Fölöttem a templomtorony órája minden órában ütött egyet. Az orgonabokor megvédett az erősen tűző naptól, és bódítóan illatozott. Küldtem is egy SMS-t JJ-nek: „A templomkertben, egy szarkofágon ülök egy orgonabokor mögött, és olvasok.”

Másoknak bizonyára más könyveik vannak és más emlékeik. Nekem ezek jutottak.

És ilyen helyekből és ilyen könyvekből nem volt túl sok életem folyamán.

De hogy az elején kezdjem: nem tudom, hogy a három közül melyik a legelső szöveg, amely megszólított és megváltoztatott. Az a bibliai fejezet volt-e, amelyben az Ige Testté válik, vagy az, amelyben a három bölcsnek csillag mutatja az utat, vagy az, amikor a Test ismét Igévé lesz, alászáll a holtak birodalmába és föltámad halottaiból a harmadik napon.

Vagy inkább Karlis Skalbe meséje, „A fehér macska”, amelyet „A macska malma” címmel is emlegetik. Vagy Villem Ridala költeménye, a „Téli este”. Valószínűleg mindhármat nagyjából egy időben hallottam, hároméves koromban, közvetlenül a nagy változások és a háború után, akkoriban, amikor olvasni tanultam.

Egy biztos: mind a három szöveget valaki más olvasta fel nekem. És nem egyszer, hanem mintegy szünet nélkül, engedve könyörgésemnek. Úgy, hogy azok valósággal ráégték a bőrömrre.

Ami a bibliai történetet illeti, olyan érzésem van, hogy azt életemben először egy hideg, kora tavaszi napon hallottam, amikor az udvaron a föld előbb fölengetett, majd ismét megfagyott, és most ritkásan hullottak rá a kövér hópelyhek. Miközben a történetet hallgattam, egy barázdabillegető járt az eszemben, amely állítólag a földhöz fagyott és így cselekvő részese lett a holtak birodalmába való alászállásnak és a föltámadásnak. Amikor a felolvasás a föltámadásig jutott, mindig büszkeséget éreztem, és győztesnek tudtam magam, és ez a diadalmas érzés sokáig megmaradt bennem. Semmi sem tűnt többé legyőzhetetlennek. Ezért ragaszkodtam olyan kitartóan az újraolvasáshoz, és közben szinte észrevétlenül magam is elsajátítottam az olvasás művészetét. (Csak zárójelben jegyzem meg, hogy a bibliai történet miatt tanultam meg először a gót írást és csak később a latin betűket.)

Karlis Skalbe meséjét a változatosság kedvéért olvasta föl anyám, mintegy a bibliai történet szüneteiben.

Emlékszem, amikor először hallottam a macska kalandjait, a tűzhely előtt ültem, lobogott a tűz, a sparhelt tetején pedig forrni kezdett a víz, amelyből

anyám málnahajtás-teát akart készíteni. Az is biztos, hogy tél volt. Nézegettem a falon az árnyékomat, és hallgattam, hogyan maradt otthon nélkül a fehér macska, hogyan kínozták a fiúgyerekek, hogyan dobták bele a trágyalébe, hogyan fordult a nyár őszbe, és hogyan gubbasztottak a földeken a holtak lelkei, mint a kiszáradt kenderkévék. Ennél a résznél mindig hegyeztem a fülem.

Csakhogy a macska megpillantotta a királyi vár tornyát, és bevette magát a vár konyhájába, ahol meleg volt, és bőven volt mit ennie. Különösen izgatott az a rész, amelyben fölfénylettek a fehér, hóval borított fák a magas, kék ablakok mögött, a király mégis elszomorodott, a macska azonban megvigasztalta, mert nem akart emlékezni a rosszra, és nem akart senkin bosszút állni. Ettől a fejezettől ismét győzelmi mámor kerített hatalmába. Én magam is olyan akartam lenni, mint a könyv hőse.

A harmadik, gyerekkoromban hallott szöveg a „Téli este” volt. Korábban valahol említettem már, hogy ennek a versnek a meghallgatása után fedeztem föl először a környezetemet. Akkor fogtam föl, mi is a szépség. Akkor láttam meg azt az alkonyatba burkolózó téli tájat, amelyet Ridala öntött szavakba, és amely ténylegesen és kézzelfoghatóan engem is körülölelt.

Rájöttem, hogy ezt a verset Testként is fölfoghatom, de az ugyanakkor maga az Ige. Ettől megdöbbsentem. Lám, a világot az Ige tartja egyben. A világ szépsége sötét és láthatatlan mindaddig, míg valaki szavakba nem önti. Én pedig csak az Ige által lehetek része, csak úgy láthatom.

Körülbelül ezzel egy időben, négy-öt éves koromban, egy nyári nap fölmásztam a szomszéd tanya padlására. Alighanem a tanyán lakó gyerekeket, a nálam idősebb Marét és Annét követtem. Azt nem tudom, hogy ők később hová tűntek, én azonban egyszer csak egy félhomályos padláson találtam magam egy könyvvel teli láda mellett, és óvatlanul kinyitottam az egyik könyvet.

Egyszerre megdermedtem. Nem tudom, mit láttam a könyvben, mert anyyira szörnyű volt a látvány, hogy rögtön elfelejtettem. Egy biztos: fekete-fehér kép volt, valószínűleg egy régi metszet. A könyv bizonyára régi volt, és angol nyelvű, mert amikor évekkal később egy angol szöveg került eléem, rögtön fölismertem, hogy az a szörnyű könyv ugyanilyen nyelven volt írva. Attól kezdve érzek ellenszenvet az angol nyelv iránt.

Képeken korábban is láttam már csontvázakat, koponyacsontokat és koporsókat. Láttam a kaszást, a fekete köpenyes halál számos ábrázolását, de egyik kép sem rázott meg különösebben. Megszoktam, és a helyükön tudtam kezelni őket. Az a kép valami másért döbbsentett meg.

Később szívesen megtudtam volna, mit ábrázolt a kép. Még annak árán is, hogy a látványtól megáll a szívem. A félelemre emlékszem, de maga a kép kitörlődött az emlékezetemből. Becsaptam a könyvet, és messzire dobtam, mint valami undorító bogarat.

Soha többé nem másztam föl arra a padlásra. A könyv, amelybe belenéztem, egy bankaré volt, aki a szovjet hatalom elől menekült el Angliába, és menekülése előtt régi lomjait áthordta a rokona tanyájára. Az a könyv akár ritkaság is lehetett.

Volt egy mondóka, amelyet magamban gyakran ismételttem. A szépséghez nem volt sok köze, inkább afféle gyakorlatias vezérfonalnak szánták, mégis inkább hatott életfelfogásomra, mint sejteni lehet.

A mondóka szerzője Agnia Barto, és a versike megtalálható egy a legsötétebb sztálinizmus idején megjelent gyerekkönyvben, amely *A te ünneped – november 7-e* címet viseli. A mondóka négy sorból áll és így hangzik:

Ha akarod, repülő lehetsz.

Ha akarod, tengerész.

Vágj csak neki bátran,

S máris elérted a célt.

Körülbelül öt-hat éves lehettem, amikor egyszerre két könyvet is kaptam, és ezekből öntudatlanul is sokat tanultam, mint író. Az egyik Robert Reinick *A nádsíp szigete* című, németből fordított, művészeti mesékből álló gyűjteménye. A könyv sok színes festményt és egy sor elragadó, félelmetes fekete-fehér képet tartalmaz, melyeket sejtelmes ködfátyol takar. Maguk a történetek zömmel német bükkfaerdőkről, hegyekről és erdei tavakról mesélnek. A fekete vízből fehér kezek kapdosnak az ég felé. Boszorkányosan szép, víz alatti árkokban élő szellemek fújják a halászlányoknak nádsípjukat, hogy megbolondítsák őket szépségükkel. Végül szegény lányok feje teljesen összezavarodik, ők pedig elragadják őket víz alatti birodalmukba.

Ebből a könyvből magamba szívtam a szépség veszélyeit, megértettem, hogy a szépség nem játék. Reméltem, de féltem is tőle, hogy minden pocsolóyából és árokból fehér kezek kapdosnak az ég irányába.

Ennek a víziszellem-könyvnek a párja egy másik művészeti mesekönyv volt, amely *A fekete tyúk* címet viselte. Oroszból fordították, a szerzője Antonyin Pogorelszkij, a XIX. század eleji orosz szalonok divatos írója. Ebben a történetben leginkább az mulattatott, hogy milyen realiztikusan kezdődik. Máig emlékszem, hogy a történet helyszíne az 1810-es évek Szentpéterváranak Vasziliz nevű szigete, ahol egy özvegyasszony (persze egy titkos tanácsos özvegye!) tart fenn panziót kisleányok számára. Miután a cím ennyire reális, a történetnek is azzá kell válnia. Ebből a meséből megtanultam, hogyan lehet történeteket hihetővé tenni. Hogyan lehet megváltoztatni valamit egészen egyszerű eszközökkel.

Persze mindez eszembe sem jutott hatévesen. De miután belém ivódtak a történetek, később rá kellett jönnöm, hogy milyen sokat tanultam belőlük anélkül, hogy tudtam volna. Hosszú napokat és éjszakákat töltöttem abban a Vasziliz szigeti fiúpanzióban. Különösen éjszakákat.

És persze rövidesen meg kellett érkezniem Pétervárról Párizsba, hogy belépjek a „muskétás” korbá. Akkoriban talán tízéves lehettem. Elhagytam a homályos töprengések világát, faltam az egyszerű dialógusokat, élveztem a véres kardpárbajokat és a durva cselszövéseket. Ebben a könyvben leginkább az intrikák és azok kimódolása szórakoztatott.

Mindenhova követtem nagyanyámat és erőnek erejével föl akartam olvasni neki *A három muskétásból*. Nem elégedtem meg azzal, hogy magamban olvasok. Néha az volt gyanúm, hogy nagyanyám oda sem figyel rám. Ezért vizsgáztatni kezdtem. Kérdéseket tettem fel, amelyekre nagymama eleinte engedelmesen válaszolgatott, és ámulatba ejtett a muskétások életének részleteivel. Bizonyára ő volt a muskétások életének legjobb ismerője az egész Baltikumban! Magam is elismerően bólogtattam: – Nagymama, gondoltad volna a cári időkben, hogy egyszer még minden muskétás nevét tudni fogod?

De mindig volt egy határ, amelyet nem illett átlépni, mert ha vétettem a szabály ellen, nagymama elvesztette a türelmét és rám mordult: – Nem tudnál egyszer végre békén hagyni?

Volt még egy módja a nagymamához való közeledésnek. Például időnként megkérdezhettem tőle, hogy neki melyik muskétás tetszik legjobban, abban a reményben, hogy tegnap óta megváltozott a véleménye, és már nem kedveli annyira Porthost. Nagymamának azonban sziklaszilárdan Porthos volt a kedvence. Ma is, tegnap is. Amikor csalódottan rákérdeztem, hogy miért, mindig ugyanazt válaszolta: – Mert olyan jószívű.

A férfiasan bátor, cselszövő Aramist ő semmibe vette.

Sokat törtem a fejem, miért nem fogja föl nagymama Aramis csáberejét, és miért tartja jobbnak az együgyű Porthost. Ennek az okát csak jóval később értettem meg, de akkor már nem volt nagymamám, akinek ezt elmondhattam volna.

A muskétások hatására egy fa rudat faragtam magamnak, amiről azt képzeltem, hogy kard. Azzal kaszaboltam a csalánt és a bojtorjánt, azzal lopózkodtam a bozótosban.

Hedi Rosmával közösen írt „Könyv vagyok” című könyvünkben részletesen beszámoltam már róla, hol és hogyan olvastam „A három muskétást”. Olvastam ringó pallóhidakon, különös függőhidakon, amelyek az elektromos vezeték alatt húzódtak a folyó fölött, és amelyeket a villanyszerelők pallóhídjának neveztek. Ott csüngtek az ég és a víz között, én hasra feküdtem rajtuk, és a „kardom” hegyével forgattam a könyv lapjait. Alattam felhők tükörképe úszott a vízen. Ha sokáig bámultam a vízben tükröződő eget, olyan érzésem támadt, mintha a pallóhíd sebesen szállna a levegőben, a víz fölött. Keresztül az időn.

Ezeket a helyeket nem egy operakönyvet kiolvastam. A „muskétások” mellé sorolhatom még Ernst Enno és Gustav Suits költeményeit.

Abban az időben sokat foglalkoztattak a kelet-német kommunista költő, Johannes Becher fiatalkori versei. Ezek az ötvenes évek végén, a hatvanas évek elején jelentek meg észtil Ain Kaalep fordításában, én pedig a bozótot csapdosva ismételtettem az egyik vers két sorát, amely mindig elvarázsolt és felizgatott:

*Egy sötét angyal vezeti lépteink,
hatalmas árnyék megtört századunk felett...*

Az életemet adtam volna érte, ha így írhatok.

Akkoriban nem tudtam még, hogy Becher valóban kommunista-e, és hogy mennyire eredeti, vagy utánozza csupán nemzedéke expresszionistáit. Erre a sorára én bukkantam rá, és ettől boldog voltam.

Az ötvenes évek végén, amikor már tizenkét-tizenhárom éves lehettem, jelent meg észtil Romain Rolland *Jean Christoph*ja. Addigra már nagyon sok csapnivaló verset írtam. Imbolyogtam a szorongás és a beképzeltség között. Jól tudtam, hogy a verseim gyatrák, hogy nem vagyok ura a szavaknak, de azért időnként reménykedtem benne, hogy mégsem annyira rosszak. A *Jean Christoph*ban ugyanerre a szorongásra és önteltségre bukkantam. Ez megérintett. Megtaláltam a szónakazalban a tút. A terjengős és bőbeszédű, háromkötetes regényben megleltem azt az egy lapot, amely megdöbentett és megváltoztatott.

Az a lap valóban megérintett és valósággal kényszerített rá, hogy eltöprengjek, miért írunk verseket, miért festünk képeket és miért szerzünk zenét.

Ide citálok ezeket a sorokat, mert nagyon sokan nőttek fel már úgy, hogy nem volt benne részük. Hosszú idézet lesz, de rövidítve nem mondana semmit. Tehát:

Gottfried hirtelen énekelni kezdett a sötétben. Halk, fojtott hangon énekelt, mintegy magában; hús lépésnyire már nem lehetett hallani. De a hangja őszinte volt; úgy tűnt, mintha hangosan gondolkodna, és mintha a muzsikán keresztül, ahogy a tiszta vízen át, beláthatna a lelke mélyére. Így soha nem hallott még senkit sem énekelni. És soha nem hallotta ezt az éneket sem. Lassan, egyszerűen, gyerekesen haladt előre a dal, kissé egyhangúan, soha nem sietősen, hosszú szüneteket tartott, azután ismét útra kelt, és nem érzett szomorúságot a célba érés miatt, hanem eltűnt az éjszakában. Úgy tűnt, nagyon messziről jön, és isten tudja hova vész el. És jóllehet halk volt, mégis tele volt nyugtalansággal, és a látszólagos nyugalom alatt ősi szorongás úszott. Christoph visszafojtotta a lélegzetét, mozdulni sem mert, egész teste hideg volt a szorongástól. Amikor a dal befejeződött, Gottfriedhez lépett és szomorú hangon így szólt:

– Bácsi...

Gottfried nem válaszolt.

– Bácsi – ismételte meg a gyermek, és a kezét és az állát Gottfried térdére tette.

Gottfried nyájas hangon szólt:

– Gyermekem...?

– Mi volt ez, bácsi? Árudd el. Mit énekeltél?

– Nem tudom. Csak afféle dal volt.

– Te költötted?

– Ugyan, mire gondolsz? Butaság!... Ez egy ősrégi ének!

– De ki szerezte?

– Azt nem lehet tudni...

– Mégis, mikor született?

– Azt sem lehet tudni...

– Akkor költötték, amikor kicsi voltál?
– Még a születésem előtt, még mielőtt az apám, a nagyapám és a dédapám megszületett volna... Ez a dal mindig is létezett.
– Milyen furcsa! Erről nekem nem mesélt soha senki.
Egy pillanatig elgondolkozott.
– Bácsi, tudsz más hasonló énekeket is?
– Hát persze, hogy tudok.
– Énekelj el nekem egy másikat.
– Minek még egyet énekelni? Egy elég. Majd akkor énekelek újat, ha szükség lesz rá, ha újból kell énekelni. Nem időtöltésül énekel az ember.
– De hát mégis, ha már egyszer a zene megszületik.
– Ez nem zene.

A gyermek gondolataiba merült. Nem egészen értette a dolgot. Ennek ellenére nem kért magyarázatot: ez valóban nem muzsika, nem olyan zene, mint a szokványos zenedarabok. Folytatta:

– Bácsi, ezeket te csináltad?
– Mit?
– A dalokat?
– A dalokat? Ó! Hogyan is csináltam volna? Az ilyesmit nem csinálják.
A gyerek elővette saját logikáját és tovább erősködött.
– De hát, bácsi, ezeket egyszer csak megírta valaki...

Gottfried csökönyösen rázta a fejét:

– Ezek mindig is voltak.

A gyermek ismét nekirugaszkodott:

– De, bácsi, nem lehetne más, új énekeket szerezni?
– Ugyan minek? Ezek már mind mego vannak... Minek kellene újakat szerezni?

– Azért, hogy nagy ember legyen belőled! – mondta a gyermek, mert úrrá lettek rajta nagyapja okító szavai és saját naiv ábrándjai.

Gottfried göcögve fölnevetett. Christoph kissé sértődötten kérdezte:

– Min nevetsz?

Mire Gottfried:

– Ó, én senki sem vagyok!

És megsimogatta a gyermek fejét azt kérdezte tőle:

– Szóval te nagy ember akarsz lenni?

– Igen – felelte Christoph büszkén

Azt hitte, hogy Gottfried csodálkozni fog a válaszában. De az öreg azt kérdezte:

– Minek?

Christoph zavarba jött. Némi tépelődés után kivoágta:

– Hogy szép énekeket költsek!

Gottfried újra felnevetett, és így szólt:

– Énekeket akarsz költeni, hogy nagy ember légy; és nagy ember akarsz lenni, hogy énekeket költhess. Olyan vagy, mint a saját farkát kergető kutya.

És még egy idézet a következő oldalról:

...Christoph azt vette a fejébe, hogy előadja neki egy kis kompozícióját, amellyel rettentő sokat bajlódott, és amelyre nagyon büszke volt. Meg akarta mutatni Gottfriednak, hogy milyen nagy művész. Gottfried némán hallgatta végig, azután így szólt:

– Hogy ez milyen gyatra, szegény kis Christophom!

Christoph arra gondolt, hogy néhány újabb ének elfeledteti az első dal keltette rossz benyomást, és mindegyik dalát elénekelte. Gottfried nem szólt egy szót sem, kivárta a végét... akkor megrázta a fejét és mély meggyőződéssel mondta:

– Ezek még gyatrábbak voltak.

Christoph összeharapta az ajkát és az álla megremegett, legszívesebben sírva fakadt volna. Gottfried, mintegy meglepődve, megismételte:

– Hogy milyen hitvány dalok!

Christoph sírásra görbült szájjal kiáltott fel:

– De hát miért mondd, hogy a dalaim csúnyák?

Gottfried egyenesen a szemébe nézett tiszteletre méltó szemével.

– Hogy miért?... Nem is tudom... Várj csak... Az énekeid csúnyák... például azért, mert együgyűek... Igen, pontosan azok... Ostobák, nem mondanak semmit... Amikor írtad őket, nem volt mondanivalód. Minek írtad őket?

– Nem tudom – válaszolta Christoph elhaló hangon. – Talán mert szép darabokat akartam alkotni.

Gottfried bácsi engem ugyanúgy kinevetett, ahogy kinevette Christoph-ot. Én is vitatkozni próbáltam Gottfried bácsival, de ahogy Christoph-nak, nekem sem sikerült.

Gottfried bácsi örökre mellém szegődött. Valahányszor ki akartam valamit fejezni a szavak segítségével, ott termett, és szúrós tekintettel, részvételleljesen rám nézett, de a tekintetében volt némi melegség.

Gottfried bácsi megmentett engem. Ki tudja, milyen író lett volna belőlem, ha nem botlom bele Gottfried bácsiba a kellő pillanatban.

Számomra Gottfried bácsi olyan volt, mint a hőmérő vagy a zseblámpa.

Jean-Christophot Betti Alver és Heiti Talvik követte. Alver háború előtti verseit kézzel másoltam át egy füzetbe, ugyanígy kézzel mentettem át Talvikot. Odakint havazott, hideg telek jártak, csikorgott és szikrázott a hó, fehérsége bántotta a szemem, de én gondolatban Johannes Becher sorai helyett Betti Alver, Artur Alliksaar és Paul-Eerik Rummo sorait ismételtettem. Ismételtettem őket a hőésben, s bár egész verseket nem tudtam megjegyezni, egyes sorok folyton ott jártak az eszemben.

Mint például ez: „Serénységet vártak tőled / de te őszinte voltál, / rest, boldog és szabad...”

Vagy: „...és jó az angyal, szárnyával sűrölva a vizet...”

Vagy: „...mi suhog a szélben, / mi lopakodik az éjben? // Egy szénaszál, ó, barátom, egy szénaszál...”

Azokban az években a Pegasus kávéházban ültem, amely ma már nem létezik, és olvastam. Melegedtem a kávézóban, mert kinek volt türelme otthon begyűjtani a kályhába és várni, hogy a lakás fölmelegedjen.

Az ennek a valaha volt kávéháznak a kirakatából eléem táruló kilátás a hússomba égett, mint egy eleven kép. Az ablakon túl többnyire tél van, vagy kora tavasz, hideg esti napfény. Akkori állapotában odalátszik a Niguliste templom, torony nélkül és üresen. Templomromként. Látszanak a hatalmas fák a templom körül. A fák és a templom többnyire deresek.

Kár, hogy deresek voltak, mert én rájuk azóta csak így emlékszem. Az a kávéház, az a kilátás, az az enteriőr és azok az emberek már csak kevesek emlékezetében élnek, azokéban, akiknek közük volt hozzájuk.

Jean-Paul Sartre *A szavak* című műve is azok közé a könyvek közé tartozik, amelyet a Pegasusban olvastam el. Korábban kifejtettem már, hogy amikor Sartre a saját gyerekkoráról ír, amelyet egy párizsi ház felső emeletén töltött a nagyapja irodájában, könyvek között, akkor az én gyerekkoromról is szól, amelyet egy elfelejtett vidék bozótosainak takarásában töltöttem, de könyvek között.

Azon a havas télen, amikor leégett a tartui egyetem, jelent meg észtil Max Frisch „Homo Faber” című könyve, amely Sartre *A szavak*jával és J. D. Salinger novelláival együtt az én koromat és az én világomat is kifejezte. Jóllehet Sartre, Frisch és Salinger egészen más évfárat képviselői, az ő világukat az én világomnak is mondhatom. Nem beszélve Curzio Malaparte novelláiról, I. B. Singer *A gettó lányáról* vagy Thomas Bernhard *A hideg* című művéről. Mire az utóbbiakat elolvastam, megírtam már egy csomó könyvet, de minél többet írtam, annál elevenebbé vált előttem Gottfried bácsi alakja. Már majdnem úgy tudtam hallgatni és válaszolni, mint ő.

Aztán úgy alakult az életem, hogy 2011. december 10-én részt vehettem Stockholmban a Nobel-díjak átadási ceremóniáján. Miután épp előtte olvastam Thomas Bernhard *Meine Preise* (Díjaim) című könyvét, ennek a könyvnek a fényében láttam a Nobel-díjat teljes nagyságában és nyomorúságában.

Amikor belépett a király, a teremben levők felálltak. Mint mindig. Amikor a király leült, leültek a meghívottak is.

Amikor bevonultak a Nobel-díjasok, köztük kerekesszékekben az idős svéd költő, Tomas Tranströmer, a király felállt. A költő pedig ült. Különös fényt láttam az arcán. Gottfried bácsi különös mosolyát.

Jávorszky Béla fordításai